

МАКСИМОВІ РИЛЬСЬКОМУ – 125!

Михайло Наєнко

ДАЛЕКІ Й БЛИЖЧІ ВІДСТАНІ ДО МАКСИМА ТАДЕЙОВИЧА

Великі митці сприймаються лиш тоді великими, коли потрапляють у народну творчість. «Коллектив надо спаивать!» – любив, кажуть, повторювати Максим Тадейович, коли в керованому ним Інституті фольклору збирався персонал на яку-небудь вечірку. Гумор полягав у тому, що «спаивать» сприймалося полісемійно: і як данина партійним вимогам про необхідну згуртованість радянських колективів, і як натяк на часті пиятики в тих колективах...

Прийшовши в перший клас Гуляйпільської семирічки, я почув про нього чи не першим як про класика. Причому – найгеніальнішого класика. Бо ж учителька Антоніна Купріянівна з перших же днів на уроках співів почала розучувати з нами (жовторотиками) пісню «...Із-за гір та з-за високих...». І сказала, що написав її Максим Рильський. Я думав, що й музику він творив, і намагався співати акуратненько. А сусід Ванька кричав так невпопад, що я попросився, аби мене поставили окремо від нього. Учителка, проте, наспівавшись із нами про «сизокрилого орла», брала до рук гітару й показувала, як по-народному треба співати про тих птахів, що вилітають «з-за гори»: «Із-за гори крем'яної голуби літають...». Цю пісню, між іншим, вона виконала й під час нашої останньої зустрічі; їй було вже близько ста літ, але вона знімала зі стіни гітару й співала мені «про гору крем'яну»...

Коли був я в третьому, либонь, класі, раптом учителька, що замінила на заняттях Антоніну Купріянівну (через її хворобу), наказала вирвати з читанок вірші Рильського і... Маяковського. Як виявилось наступного дня, треба було не Маяков-

ського, а Яновського. Для неї вони були однакові, бо прізвища їхні звучали в чомусь подібно. А з Рильським вона не помилилася, бо його різко критиковано було у відомій (для мене – пізніше) доповіді Олександра Корнійчука на якомусь там пленумі Спілки письменників 1947 р. за «поля жовтіють і синіє небо» у віршах (поєднання кольорів українського прапора!) та «націоналістичні» твори «Я – син країни Рад» і «Мандрівка в молодість». Хоча через рік уже почали відновлювати вирвані із читанок сторінки, бо Максим Рильський нібито написав вірша «Я знову голос подаю...» і видав «інтернаціоналістську» збірку віршів «Мости». Над віршем «Я знову голос подаю...» пізніше кепкувала студентська аудиторія: ішлося-бо про «голос», поданий на виборах депутатів, а прочитувалося як про «голос» самого поета, що був замовк, а тепер, мовляв, подав голос...

Справжню бурю захоплень поетом викликали його «Троянди й виноград» 1957 р. Я працював тоді секретарем голови колгоспу, колгоспна контора передплачувала різні газети й журнали, і я начитався в них, що Максим Тадейович написав найкращого вірша про «працю... що в творчість перейшла». У Лубенському технікумі (1958–1961) ми писали навіть твір на таку тему. Хоча більше тоді пишались, що Максим Рильський разом з іншими письменниками якогось там року провідував у Лубнах місцевого класика Олесь Донченка. Мабуть, таки й справді, бо про це розповідають і екскурсоводи музею автора «Лісничихи», який (музей) зараз міститься в одній із Лубенських шкіл.

«Живого» Максима Рильського вдалося побачити аж у часи навчання в Київському університеті. Упродовж усього вересня нас, першокурсників (1961), тримали на зборі врожаю кукурудзи та соношнику в колгоспі села П'ятиіванівка, що на тодішній Кіровоградщині. Повернулися до навчання аж на початку жовтня і в один із днів усією гуртожитською кімнатою (Анатолій Григоренко, Микола Томенко, Анатолій Сисой і Михайло Наєнко) пішли на якийсь вечір до Спілки письменників (тоді київська вулиця Орджонікідзе, 2). Сподівалися, звичайно, на якесь диво, бо ж уперше ступали в храм, куди ходять живі літературні легенди. І диво сталося вже в роздягальні: підходимо, а звідти назустріч сам... Максим Рильський. Письменник уже одягав сірий плащ, коли до нього підбігає з 2-го поверху Спілки секретарка й каже, що йому слід залишитися на якесь там засідання. Митець продовжує застігати гудзики на своєму плащі й ніби про себе проказує: «То тільки Господь Бог міг за один день створити сушу та море на землі, порахувати в кожного з нас волосся на голові, а я... Уже був сьогодні на трьох засіданнях, і на четверте мене вже не вистачить. Пробачте, але так і передайте тим засідникам». Розкланявся милій секретарці і пішов до вихідних дверей, як сивий апостол. Я дивився на його сиву голову, і він мені справді здався апостолом...

Другого разу його запрошено було на зустріч зі студентами в червоний корпус університету. Моя пам'ять зафіксувала його на вході в актову залу, а потім на сцені, за столом, із-за якого він прочитав кілька своїх поезій. Читав Максим Тадейович якимось по-домашньому, без особливого пафосу, бо ж університет був його рідним колись домом: він учився тут спочатку на медичному, а потім на історико-філологічному факультеті. Портрет письменника й нині висить на 2-му поверсі червоного корпусу серед зображень інших найпочесніших студентів та співробітників вишу, а у дворіку навчального закладу 2019 року йому теж встановлено пам'ятник як почесному студентові. З-поміж інших є там монументи першому ректорові Київського університету Михайлові Максимовичу й випускникові факультету журналістики поетові Василю Симоненку.

Дуже діловим і врочисто натхненним видався мені автор «Троянд і винограду», коли випало другокурсником зустрітися з ним. У жовтні 1962 р. надзвичайно врочисто відзначали 50-ліття Андрія Малишка. Було це у великій залі Київської консерваторії імені Петра Ілліча Чайковського. Головував Максим Рильський; у президії, крім ювіляра, сиділи численні секретарі Спілки письменників, а основну доповідь виголошував молодий тоді поет Дмитро Павличко. Подібної врочистості в ювілейних доповідях я не чув ні до, ні після того ювілею. Зал бук-

вально вибухав оплесками після кожної оригінальної тези доповідача, плескали, піднявши долоні вгору, члени президії, і Максим Тадейович намагався всьому цьому дати дисципліновану раду. Андрій Малишко вибігав із президії, щоб обійняти доповідача, із зали виходив професор Київського університету Арсен Іщук і теж обнімав Павличка, а голова тільки всміхався, дивлячись на весь той вертеп, і запрошував усіх утихомиритися й триматися своїх місць у залі. Слухалися його, проте, не всі, навіть після врочистої частини ювілею. Так, коли виступила капела бандуристів і заспівала пісню на слова Андрія Малишка «Гей, за дальнім небосхилом, де бори гудуть, / Їдуть хлопці наші милі у далеку путь», сам ювіляр схопився з місця, вибіг на сцену й почав говорити не заплановані в сценарії похвали на честь бандуристів: «Якби в мене були гори золота, я б обсилав ним кожного з вас, бандуристів, бо ж ви так натхненно несете в світ багатство нашої пісні, нашого слова!» Максим Тадейович дивився на все те вмиротворено, і відчувалося, що йому такий сюжет ювілею був до душі.

Того ж 1962 р. багатьох захопила стаття Максима Тадейовича у «Вечірньому Києві», де він друкував уже не перший рік свої так звані «Вечірні розмови». Публікація була присвячена новій літературній зміні, яку 1961 р. Станіслав Разсадін назвав «шістдесятництвом». Стаття мала спокійну, аж ніби домашню назву «Батьки і діти». Річ у тому, що шістдесятників не надто радо сприймали старші літератори й упродовж кількох років кидали в їхній бік усілякі кпини й докори – за нібито неувагу до тем сучасності, формалізм у поетиці тощо. Андрій Малишко в доповіді на нараді молодих письменників (1959) критикував за це Ліну Костенко, Олеся Лупія й ін. Павло Тичина теж підкидав критичні тріски у вогнище неприйняття шістдесятників, а Дмитро Павличка вельми «журив» за його «чужі» мотиви в поезії. Виступаючи на 4-му письменницькому з'їзді (1960), він про збірку поета «Правда кличе» говорив: «Чужий хтось, ворожий нашому світогляду, ворожий нашій справі побудови комунізму – взяв та й постукав тендітним пальчиком у двері до Павличка» [1, с. 244]. Максим Рильський у статті «Батьки і діти» теж звертав увагу на деякі формалістичні (на його думку) завихрення в літературній молоді (зокрема, у поемі «Ніж у сонці» Івана Драча), але це були загалом толерантні міркування знаного майстра про появу в українському письменстві фаланги здібних поетів – як привід порадіти [5, с. 498].

Несподіваним було його натхненне слово про Олександра Довженка, написане за півроку до відходу поета за обрій: ми, студенти, не знали тоді, що це було своєрідне «Сашко – прости!». Лише 1990 р. стало відомо, що Максим Тадейович багато літ почував вину перед Довженком, оскільки брав участь у підготовці

для кремлівського «вождя» погромного виступу проти кіноповісті «Україна в огні». 5 липня 1990 р. той виступ був опублікований у «Літературній Україні», і стало очевидним, що деякі абзаци його збігалися з доповіддю Рильського на пленумі Спілки письменників УРСР «Українська радянська література в дні визволення України» (Українська література. 1944. № 7–8). Нам, студентам, цей збіг тоді не був відомий, проте насторожувала майже 10-річна відстань статті Максима Тадейовича від смерті Олександра Петровича: можна було написати її й раніше. Син поета Богдан Рильський незадовго до відходу за межу опублікував спогад про те, що складала доповідь «вождю» про Довженкову «Україна в огні» також Бажан, Корнійчук і Тичина. А Довженко, як знаємо, через рік після тієї кремлівської зустрічі записав у щоденнику: «Сьогодні роковини моєї смерті... Ходжу самотній, як у темному лісі серед привидів і вовкулак... Суспільство лжі і нікчемства».

Коли людина опиняється на смертному одрі, їй прощається багато чого. Про те, що Максим Рильський помер (24 липня 1964 р.), я почув по радіо в наметі студзагону на третьому (трудовому) семестрі на будівництві Київської ГЕС. Крім мене, відправленими туди «неблагодійними» студентами були мої однокурсники Анатолій Григоренко (майбутній член НСПУ) і Анатолій Сисой (майбутній відомий журналіст). Ректорат навчального закладу тоді вирішив, що ми повинні ударно відпрацювати на комсомольській будові, а після того (з 1 вересня 1964 р.) можна було й відраховувати нас з університету. Привід до «історії» був нібито побутовий (якісь там сутички в студентському гуртожитку), але причиною стала політика: викладач політекономії й деякі наші однокурсники наскаржились у деканат філологічного факультету, що ми не розуміємо політики «хрущовської» компартії, що в нас у кімнаті висить портрет Микити Сергійовича в обнімку з Йосипом Віссаріоновичем, якого ж нібито «розвінчано» тим самим Хрущовим. Ми роздобули той портрет у журналі «Огонёк» за 1940-й р. і переконували викладача політекономії, що ці «вожді» нічим не відрізняються один від одного, що вони однієї групи партійної крові тощо. А він уважав, що хрущовські післясталінські реформи – це щось абсолютно прогресивне порівняно з розкритикованим уже сталінізмом і що ми виявляємо свою політичну незрілість у розумінні цієї проблеми.

Хоч би як, ми сумлінно несли свій хрест на будівництві Київської ГЕС і коли почули, що не стало Максима Рильського, кинулися відпрошуватися в прораба поїхати до Києва хоча б у день похорону поета. Начальник виявився уважним до наших прохань, і рано-вранці 25 чи 26 липня ми почали добиратися до Байкового кладовища. Відстань до нього становила кілометрів 40, і ми потрапили на похорон

тільки тоді, коли вже лунали традиційні прощальні промови офіційних осіб та сумні зітхання неофіційних шанувальників таланту поета.

Процедуру прощання з письменником організовано було з традиційним для радянської влади офіціозом. Під некрологом (у «Літературній Україні від 28 липня 1964 р.) першими стояли підписи очільників трьох гілок тодішньої влади – Хрущова, Брежнєва, Підгорного. На траурному мітингу виступив спочатку депутат Верховної ради УРСР і вчений О. Щербань, потім голова Спілки письменників України О. Гончар, білоруський та польський письменники П. Бровка й С. Добровольський, представники робітничого класу та студентства (наша однокурсниця Діана Садовська). Московська «Літературная газета» вмістила виступи російських поетів О. Прокоф'єва й М. Тихонова, польського Я. Івашкевича, грузинського Г. Леонідзе, а також українських письменників О. Гончара, П. Воронька і Ю. Барабаша. Із зажуrom говорили вони стандартно-офіційні слова, а на Байковому кладовищі «неофіційно» сиділа в узголів'ї труни лиш відома нам викладачка зарубіжної літератури Київського університету Агнеса Анатоліївна Розанова. Вона прийшла на похорон зі своїм стільчиком, аби довести всім (і нам – студентам), що її «нелекційні» розповіді в університеті про небайдужість до неї колись там молодого Рильського були не вигадкою. Як сказав мені вже в наші дні один з онуків Максима Тадейовича, то були-таки фантазії; вони – Рильські й Розанови – елементарно дружили сім'ями, а їй намарилися поетові залицяння до неї.

Офіційність похорону завершилася типовими для радянських процедур «сюжетами»: салют рушничними пострілами та прохід перед місцем поховання квадриги солдатів (4 на 4). Для наших студентських душ це було зворушливим, хоча й дивним: для світської людини, яка і дня не служила ні в якому війську, влаштовано такі військові почесті! Стріляв же Максим Тадейович хіба що на полюванні, та й то мимо. Як згадуватиме Остап Вишня, ходили вони з рушницями по дичину, аби знову нічого не вбити. Про це і я згодом писав у статтях «Друг людини, друг природи й праці...» та «Поет незламної молодості» (1974, 1975). А військовими почестями під час похорону Рильського влада хотіла продемонструвати, що поет був цілковито приборканий нею. Не був! Міг кинути, як я вже казав, тій владі кістку (як кидають собаці, щоб не гавкав), але внутрішньо залишався до неї в опозиції. Особливо після того, як провів п'ять місяців у Лук'янівському СІЗО – у ролі свідка за сфабрикованою в 1929–1930 рр. «Справою “СВУ”».

Народ, як відомо, не без гумору: ту справу він називав лаконічно, але дуже промовисто: «Опера СВУ – музика ДПУ». Максиму Рильському в цій «опері» дісталася нібито незначна позиція – «другого плану», однак ні під час похорону, ні задовго перед ним влада, позичивши в сірка очей, воліла про це не згадувати. Типовий як для злочинної диктатури випадок: спочатку людину знищують, а через якийсь

час вирок скасовують за відсутність складу злочину.

Проблема з арештом Максима Рильського ніби й за давнєна, та замовчувати її не слід. Бо це історія не тільки судових фальсифікацій у тоталітарній радянській державі, а й історія літератури та окремого літератора. У так званих «головному» й «додаткових» свідченнях під час допитів Максим Рильський наголошував, що вона (та історія) дуже сумна. Важко сказати, хто б із нас як повівся в подібній ситуації (це вже я кажу від себе); Максим Тадейович став на шлях самообмови. Обмова набувала інколи одвертого характеру й переходила межу можливого. У «свідченнях» 1-го квітня 1931 р. він, наприклад, писав: «...Моя провина перш за все негативна, тобто я винен не так у тому, що робив, як у тому, чого не робив, хоч і повинен був робити» [4, с. 271]. Згадую сумний випадок: дідуся моєї дружини було арештовано й замордовано в радянських таборах тільки за те, що він «не доніс», а «мав би донести» на сусіда, який нібито вкрав на колгоспному току мішок зерна та привіз до себе додому. «Ти, діду, не міг цього не бачити й мав би повідомити, куди треба», – говорили стражі сільського порядку й запроторили старого на загибель.

Упродовж 5-ти місяців, коли Рильського допитували, він власноруч написав одне «головне» й вісім «додаткових» свідчень. Від 1931 р. вони зберігалися в архівах радянського КДБ, а 1995 р. Володимир Пристайко і Юрій Шаповал оприлюднили їх у книзі «Справа “Спілки визволення України”» [4]. Відповідальним редактором цього видання значиться Іван Ілленко, його пера й післямова: «Оскаржує історія. Слово від редактора» [4, с. 409–428]. Написано післямову сумлінно, здебільш про розвінчання судилища над «СВУ», вирок якого через 60 років був переглянутий і ухвалою пленуму Верховного суду УРСР від 11 серпня 1989 р. спростований через відсутність складу злочину в діях засуджених. Таких осіб було 45, а Максим Рильський проходив у «справі», нагадаю, як свідок. Його свідчення Іван Ілленко називає самообмовою, спаленням мостів, що єднали митця ще з дитинства з українством. Унаслідок цієї обмови поета випустили на так звану волю, хоча спроби фізичної ліквідації його з'являлися й після 1931-го, тобто після завершення справи «СВУ». «У травні-червні 1945 р., – цитує І. Ілленко дослідження І. Біласа, – каральні органи планували розправу над М. Рильським за схемою, яку пізніше застосували при вбивстві Я. Галана. Поета ж урятувала пильність служби безпеки ОУН, крайовий провід якої в Луцьку розкрив задуману криваву провокацію» [4, с. 425].

Щоб схилити М. Рильського до самообмов, слідчі вимагали від нього й зізнань про його знайомство з підсудними за цією «справою», проте Рильський знайомий був лише з кількома із них. Найбільш негативно він відгукувався у «свідченнях» про С. Єфремова, якому приписували керівництво «СВУ», та про його заступника А. Ніковського. Обоє поет, на його думку, знав недостатньо. Називав він їх «махровими українцями» в лапках, хоча не виклю-

чено, що таке означення писав під диктовку слідчого. Переконливішими для нас є міркування М. Рильського про тих письменників, із якими він був ближче знайомий і про яких слідчі намагалися «вбити» з нього якнайбільше негативних фактів. М. Рильський, проте, намагався дати їм найзагальнішу характеристику, зокрема членам групи неокласиків (М. Зеров, П. Филипович, М. Драй-Хмара й ін.), об'єднання «Ланка» (Гр. Косинка, В. Підмогильний, Б. Антоненко-Давидович, Є. Плужник) або літорганізації ВАПЛТЕ (П. Тичина, М. Хвильовий). Цікавим видається «свідчення» Рильського про виникнення групи неокласиків та її назву: «Назва виникла випадково. Була якась літвечірка в Академії, де читались вірші названих (Зерова, Рильського, Филиповича. – М. Н.) та ще декількох поетів (я тоді ще вчителював на селі, мої твори читав хтось, здається, Зеров) і треба ж було якось назвати групу, що виступала! Хтось і пустив слово: неоклясики. З російськими “неоклясиками” (у лапках. – М. Н.), як називали себе кілька другорядних російських поетів, група не мала нічого спільного» [4, с. 306]. М. Рильський дав ґрунтовну характеристику художнім настановам неокласиків: «... шанувати і вивчати культурне надбання попередніх поколінь; заклик до суворой довершеності форми, до пильного виношування і оброблення своїх речей» [4, с. 306–307], але в кінці дописав і те, за що звинувачувала неокласиків вульгаризаторська критика 1920-х років і чого найбільше вимагали слідчі: «...Ми, “неоклясики”, справді стояли осторонь живого життя і актуальних проблем, ми справді затримували рух уперед» [4, с. 307].

Павло Тичина (за «свідченнями» Рильського) був «особисто дуже оригінальний, замкнений у собі, нерішучий і навіть “конфузливий”», тому він «мало міг вплинути на мене, і тільки літературна його практика, рішучий, хоч і не легкий, мабуть, розрив його з колишніми релігійними та національними мотивами не раз примушували мене глибоко задуматись: а куди ж іти мені? <...> Зате знайомство з Хвильовим – хоч я з ним стрічався дуже рідко – велике має для мене значення, особливо одна розмова у нього в Харкові, сам-на-сам. Ентузіаст комунізму (хоч, як відомо, з великими в свій час хитаннями, помилками, які він сам визнавав), він казав, що він перш за все – слуга революції, що постать Леніна – найвища для нього постать у світі і т. д. Я відповів на те, що ладен цілком прийняти революцію, стримує мене особисто лише одно: “кров”. Цей вияв “мягкотелости” викликав у Хвильового якусь іронічну і дуже ущипливу репліку. В кожному разі, та розмова – один з етапів у моїм внутрішнім житті» [4, с. 278]. Зазначу, що це писано ще до самогубства Хвильового й до тотального нищення його імені й творчої спадщини. Ставлення Рильського до всього того не входить у тему цих міркувань, але його «зізнання», що Хвильовий своєю відданістю революції та розумінням Леніна як найвищої постаті у світі, мали для «слідчого» велике значення, було ще одним штрихом його самообмови.

Зі ставленням до «Ланки», зокрема творчості й особи Григорія Косинки, справи складніші. Максим Тадейович у своїх «додаткових свідченнях» писав, що з «ланківцями» в нього були спочатку естетично-ідеологічні розходження: «...Літератори, які ввійшли до “Ланки”, – писав він, – закидали “неоклясикам” (мені, Зерову, Филиповичу) відсутність твердої національної лінії, “русофільство”» [4, с. 277]. Іншого разу наголошував, що «“селянську” (дрібнобуржуазну) психологію та націоналістичні ухили проявляв Косинка, Антоненко-Давидович, колишній член УКП, так само був одним із поклонників “національної ідеї”» [4, с. 308]. Або: «Літератори мали певні функції: проведення (в більш чи менш захованій формі) націоналістично-народницьких ідей (Косинка, Осьмачка, Івченко)» [4, с. 300]. Не виключено, що і в цьому випадку «свідчення» Рильський писав під тиском-диктовкою самих слідчих. Бо ставлення його, наприклад, до Г. Косинки було інакшим, сказати б, навіть протилежним. Коли Косинку разом з іншими 27-ма письменниками й культурниками було розстріляно 15 грудня 1934 р., Рильський пом'янути їх запросив своїх знайомих до себе додому. Був серед запрошених, зокрема, М. Зеров, також причетний як «свідок» до «Справи “СВУ”», який тоді навіть сказав, що поруч із 45-ма звинуваченими він міг бути сорок шостим. А на поминальному зібранні в Рильського Зеров, очевидно, говорив якесь «контрреволюційні» чи «терористичні» (в лапках) слова. 1935 р. його, як відомо, було заарештовано, і на «звинувачення» в «тероризмі» лідер неокласиків зреагував так: «“Смоєї сторони был только один раз сделан призыв к террору – в форме прочтения стихотворения Кулиша на собрании у Рильского”. Ідеться тут, як зазначає В. Брюховецький, про читання Зеровим вірша П. Куліша «До кобзи» на квартирі Рильського 26 грудня 1935 р., де два неоклясики і молодий письменник Сергій Жигалко пом'янули розстріляних по звинуваченню в приналежності до міфічного “об'єднання українських націоналістів” О. Влизька, К. Буревія, Д. Фальківського, Г. Косинку та ін.» [2, с. 197].

Про те, що про Г. Косинку М. Рильський думав інакше, ніж написано у «свідченнях» 1931 р., видно з його клопотань про реабілітацію творчої спадщини прозаїка в часи «хрущовської відлиги». Тоді було видано його книжку «Новели», передмову до якої написав саме Максим Тадейович. Косинку Рильський називав «трепетним, як життя», показав, що його творчість розвивала кращі традиції української прози поетичного реалізму В. Стефаніка, М. Коцюбинського, С. Васильченка, М. Черемшини [3, с. 6].

Цитовані «свідчення» М. Рильського написані впродовж 23 березня – 28 квітня 1931 р. Закінчувалися вони тим, чого вимагали від поета слідчі-держиморди: «Мені тяжко писати це, але думаю, проте, що це моє страждання – заслужене... Спалити всі кораблі половинчатого – чи й реакційного світогляду і всі зв'язки з

його представниками – ось яке принаadne завдання маюється мені тепер... Я вірю в справедливість установи, що розглядає мою справу, засуджую свої помилки й хитання... Присягаюся чесно й послідовно присвятити все даліше життя моє праці на користь республіки трудящих, на користь їхнього – хочу тепер сказати: нашого – будівництва і прошу дати мені змогу все це довести живою працею» [4, с. 284, 287, 315]. Коментарі тут, мабуть, зайві. Хіба що зауваги: берегти слід своє фізично-духовне життя за будь-яких обставин, бо воно дане людині Богом лише раз. І ще згадує слова Раба-неофіта, звернені до Єпископа в драматичній поемі «В катакомбах» Лесі Українки: «Я маю жаль до Вас, великий жаль» [6, с. 258]. І вислів самого Єпископа: «Хто по неволі согрівив, той чистий» [6, с. 254].

До останніх днів своїх М. Рильський пам'ятав той «гріх по неволі», але й не зрікався того, у чому був переконаний ще у 20-х роках ХХ ст. Наведу у зв'язку з цим два факти. Перший: 1929 р. у Львові вийшла збірка віршів поета «Священні мечі». На обкладинці її значиться: «Накладом Червона калина». Мої будь-які спроби розшукати збірку у львівських та інших бібліотеках виявилися безуспішними. Переглянув я також архів ЦГАЛІ – «Центральний державний архів літератури і мистецтва» в Москві. Навіть зробив індивідуальний запит на це видання: відповіді не отримав ніякої, хоча сторінка архіву свідчить, що з читачами (дослідниками) він контактує. До мене ніхто не відгукнувся, можливо, через те, що Росія щодо України перебуває в стані агресії.

Чому я звернувся саме в цей архів? Тому, що 1966 р. ця книжечка там була. Студенти Київського університету у вересні 1966-го перебували в Москві на архівній практиці (керівник доцент Ф. Я. Шолом) і «Священні мечі» М. Рильського в руках тримали. І не тільки тримали: позаяк книжечка перебувала в секретних спецфондах, ніякі виписки з неї не дозволялися, то студенти вирішили (розділивши текст на частини) вивчити напам'ять із неї бодай перший, концептуальний твір поета. Він так і називався: «Священні мечі». Одному з тих студентів-філологів, у майбутньому відомому журналістові та службовцю у сфері преси Анатолію Сисою випало завчити початок і кінець тих «Мечів». Він донині пам'ятає «свою частку» і на моє прохання продиктував її по телефону:

*Ми ще ніколи не були собою,
Не піднімали стяга по морях,
І по чужих, невиданих краях,
Де квіти квітнуть барвою новою.*

*Ми без'язикі, безіменні ми,
Німа вода холодного свічада,
Тупий набрид, ми привидів громада,
Що непомітно ходить між людьми.*

.....
*Так нехай же прокляття священним мечем
Пролетить над невольницьким краєм.*

Перші два катрени вірша публікувалися і в радянських виданнях М. Рильського, а останні два рядки (зі зміненим ритмом) узяті, очевидно, з якогось іншого твору поета. Працівникам Музею М. Рильського вони не відомі, але відомі були, мабуть, тим, хто арештував його 1930 р. Так само невідомою донині залишається й збірка «Священні мечі», яка, певно, відіграла не останню роль у триманні поета в слідчому ізоляторі. Бо справді образи «невольницького краю» з «без'язиким... тупим набродом» ніяк не в'язалися з ідеями більшовизму, у яких радянський народ поставав і вільним, і далеко не без'язиким. М. Рильський тим часом був переконаний у протилежному, про що й писав у «Священних мечях».

Другий факт: 1929 р. критик-наклепник Б. Якубовський звинуватив поета в тому, що він своєю творчістю крокує «не в ритм з добою». Максим Тардєвич написав на це ґрунтовну відповідь, і збереглася вона, можливо, лише тому, що її (того ж 1929 р.) зафіксував у своїх щоденниках академік С. Єфремов:

*Коли громаду літерат
Годує жууйкою нудною
З неперетравлених цитат –
Це має значить: в ритм з добою.*

.....
*Сховавши Марксове чоло
За Марксовою бородою –
Радій! Спочинь! Добро зіло
Униз котиться в ритм з добою.*

.....
*А ми – ми славімо буйне
Життя з блакиттю і грозою.
А як доба нас дожене –
То й ми підемо в ритм з добою.*

Доба досі наздоганяє все те краще в літературі, що створене Максимом Рильським. І так буде до тих пір, поки не збудеться остання мрія поета: щоб до людського щастя постійно летіли два однаково рівних крила – «троянди й виноград, красиве і корисне».

Література

1. IV-й з'їзд письменників Радянської України, 10–14 берез. 1959 р. : матеріали з'їзду. Київ, 1960.
2. З порога смерті: письменники України – жертви сталінських репресій / авт. кол. : Бойко Л. С. та ін. Київ : Рад. письменник, 1991. Вип. 1 / упоряд. О. Г. Мусієнко. 494 с.
3. Косинка Г. М. Новели / [упорядкування та підготовка текстів М. Стельмаха ; вступ. слово М. Рильського]. Київ : Радянський письменник, 1962. 221 с.
4. Пристайко В., Шаповал Ю. Справа «Спілка визволення України». Невідомі документи і факти. Київ : INTEL, 1995. 448 с.
5. Рильський М. Статті про літературу. Київ : Дніпро, 1980. 509 с.
6. Українка Леся. Твори в 10 томах. Т. 3. Київ : Держлітвидав України, 1964. 288 с.